

מלואה

האוניברסיטה
העברית
בירושלים

בית-ספר ג'ק, ג'וזף ומורטון מנדל
ללימודים מתקדמים במדעי הרוח

הפואמה "עידן החרדה" (The Age of Anxiety), פרי עטו של ויסטן יו אודן (Auden), זוהתה מאז פרסומה ב-1947 עם מהותו של העידן המודרני, כהמשך ישיר לכינויים דומים שהחלו להופיע כבר בשלהי המאה ה-19. אולם למרות השימוש התכוף במושג זה, כלל לא ברור באיזו חרדה מדובר. נראה שהבלבול בנוגע לגורם החרדה הוא חלק ניכר מייחודיותה של החרדה המודרנית, שכן בניגוד לתקופות מוקדמות יותר העידן הנוכחי מאופיין גם במידה הולכת וגוברת של ביטחון, קדמה ושגשוג. במידה מסוימת, נראה כי החרדה נובעת בדיוק בשל המתח או הפער בין תחושת הביטחון ותחושת אובדנו. החרדה איננה תגובה לאיום "פשוט", חיצוני, שאותו ניתן לאתר, לסמן, ולהעריך – איום שכזה יכול להפחיד או להרתיע, אך לא לעורר חרדה – כי אם תגובה לאיום שנוכחותו הקרובה הולכת וגדלה, שוודאיותו הולכת ומתבררת, זאת על אף שהוא מוסיף להיות סמוי מן העין. זוהי תחושה שדבר-מה בפנים כושל, שהגוף האינדיבידואלי, הקולקטיבי והפוליטי חותר תחת עצמו, נשען על אדנים רקובים, ממאירים.

המונח שטבע אודן אומץ על ידי ידידו אריק דודס (Dodds), היסטוריון בכיר של שלהי העת העתיקה, אשר טען כי יש להבין את עליית הנצרות על רקע תהליכי ההתפוררות – הפנימיים והחיצוניים, הפיזיים והנפשיים – שחוותה האימפריה הרומית באותה העת. הנחה מקדימה זו בדבר חרדה ושקיעה שימשה עבור דודס כלי פרשני לבחון תופעות שנראו בעיניו אנטי-תרבותיות ומשונות, כגון הפרקסיס האסקטי ביחס לגוף ולמיניות. בכך הלך דודס במידה רבה בעקבות אדוארד גיבון (Gibbon), אשר במחקרו על עלייתה ונפילתה של רומא ייחס את שקיעת העולם הקלאסי והתרבות היוונית הגבוהה לעלייתה של הנצרות.

החיבור שיצר דודס בין עידן החרדה המודרני ועידן החרדה של שלהי העת העתיקה, בין ההתמוטטות המתמשכת של רומא ובין ההתמוטטות האפשרית של המודרניזם המערבי, יכול לאפשר מבט מעניין ומקורי על ההיסטוריה של המערב, ועל תהליכי שקיעה בכלל. כך למשל, בניגוד לטענותיהם של דודס וגיבון, מזה ארבעה עשורים הולכת ומשתרשת בכתיבה ההיסטורית הטענה כי במקום לראות בתקופת שלהי העת העתיקה ביטוי לניוון ושקיעה, המטרימה את ההתפרקות הטוטאלית בואכה ימי הביניים, יש לראותה דווקא כעידן המתאפיין בחדשנות דתית, פילוסופית וחברתית. די לחשוב בהקשר הזה על יהדות חז"ל – אשר כיום בוודאי שאיננה נתפסת כביטוי לשקיעתה של היהדות המקדשית (כפי שלא פעם תוארה בהיסטוריוגרפיה הנוצרית) אלא דווקא כמי שפעלה בתקופת פריחה ויצירה דתית, תרבותית וחברתית.

מושגים של שקיעה, ניוון והתמוטטות משמשים לפיכך כלים פרשניים חשובים ומרכזיים – אך גם בעייתיים ואידאולוגיים. האמנם היעלמותה של אליטה תרבותית-חברתית אחת בהכרח שקיעה, או שמא היא ביטוי לעלייתם של כוחות וגופים אחרים? מתי מדובר בשקיעה של ציוויליזציה ומתי דווקא בתהליכים חיוניים של חילופי הגמוניה? ההקשר הישראלי (כמו גם המערבי בכלל) האקטואלי כמובן בולט: האמנם "גונבים למישהו את המדינה"? האמנם אנו מצויים בעיצומו של משבר שבו קורסים "המדינה" / "המערב" / "הציוויליזציה", או שמא זוהי רק תגובה של קבוצה חברתית אחת לנוכח תהליכים מורכבים ועמוקים בהרבה, אולי אפילו תהליכים של שגשוג ופריחה?

בהקשר אחר כבר עמד ההיסטוריון ג'.ז. סמית (Smith) על כך שבעוד שאירועים קשים מתרחשים תמיד ולאורך ההיסטוריה כולה, רק בתקופות מסוימות צפה התחושה שאין מדובר ביוצאי דופן, בחריגות מן הסדר, אלא שהסדר הקוסמולוגי כולו התהפך; שהעולם, כך נדמה, עומד על ראשו. אילו גורמים, אם כן, מצטברים לכדי יצירת אותה מסה קריטית שבכוחה להפוך רצף של אירועים מבודדים היסטוריים לעידן של חרדה?

שאלות אלה מקבלות, כמובן, משנה חשיבות בתקופה של מגפה עולמית – מגפה המחזקת את תחושת החרדה, מעודדת תהליכי פירוד ודה-גלובליזציה, ומאירה, לטוב ולרע, את סוגיית הלכידות החברתית ואת שלמות הגוף הפוליטי והאישי. בהקשר זה די לחשוב על המונח שהפך לכה נפוץ בימים אלה – "אוכלוסיות בסיכון", אנשים או קבוצות בעלי מערכת חיסונית חלשה, המצויים עוד בטרם ההיחשפות לנגיף הבלתי נראה בחרדה הולכת וגוברת, בהתכנסות, בהכנה לאסון.

עבור הגיליון הקרוב של כתב העת מוזה, שיעסוק בעידן החרדה, אנו מעודדים שליחת מאמרים ממגוון הדיסציפלינות במדעי הרוח, בפרט פרי עטם של חוקרות וחוקרים צעירים, אשר יבקשו לבחון מחדש את מוטיב ההתפוררות והשקיעה, את אותם רגעים של תחושת אסון מקונן או חרדה בדבר סוף מתקרב. נשמח לקבל מאמרים על נושאים, תקופות, יוצרים או יצירות ספציפיים, כמו גם מאמרים תיאורטיים בין-תחומיים על עצם המושגים הללו ועל נושאים משיקים.